
ТРЕТІ ЧИШКІВСЬКІ ЧИТАННЯ З ІСТОРИЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

14 червня 2007 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулися організовані Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством Треті Чишківські читання з історичної біографістики, присвячені пам'яті засновника та першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, президента Українського біографічного товариства доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003).

Започатковані 2005 р., Чишківські читання вже стали традиційним щорічним науковим форумом дослідників-біографістів, на якому у колі професіоналів обговорюються теоретичні та методичні проблеми розвитку біографічних досліджень, створення біографічних словників і електронних архівів, джерельної бази вітчизняної біографістики, висвітлення у історико-біографічній і культурологічній літературі життєвого та творчого шляху видатних діячів України минулих століть.

У читаннях взяли участь учені Інституту біографічних досліджень та інших наукових підрозділів НБУВ, академічних інститутів, Центру українознавства та кафедр Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відкрив читання в. о. директора Інституту біографічних досліджень кандидат історичних наук **Володимир Іванович Попик**. У вступному слові він зупинився на аналізі теоретичного доробку й організаційної діяльності В. С. Чишка та його значенні для розвитку біографічних досліджень в Україні. Зроблене ним, дає нині, у ситуації, що суттєво змінюється, можливість далі розвивати теоретичні дослідження та прикладні розробки, шукати методичні та практичні рішення, найбільш адекватні сучасним завданням біо-бібліографічної роботи, створення національних електронних інформаційних біографічних ресурсів.

Далі **В. І. Попик** виступив із доповіддю *“Біографічні інформаційні ресурси як атрибут відкритого суспільства”*, в якій проаналізував сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку вітчизняних електронних довідково-інформаційних веб-сайтів державних, наукових установ, закладів освіти та культури, що містять біографічну інформацію про діячів минулого та сучасності. Доповідач звернув увагу на її недостатність та здебільшого невисоку культуру подання, що створює певний інформаційний вакуум, несумісний зі зростаючими потребами демократичного, динамічного у своєму поступі суспільства, а також на певні негативні моменти

циркулювання інформації в електронному просторі, пов'язані з можливістю її легкого копіїювання та викривлення плагіаторами. Водночас, **В. І. Попик** навів низку позитивних прикладів формування на веб-сайтах наукових установ, університетів, музеїв і архівів України оригінальних і змістовних інформаційно-біографічних ресурсів, побудованих із використанням принципово нових, порівняно із книжковими виданнями, можливостей, що їх створюють сучасні інформаційні технології. Доповідач поставив проблему необхідності архівування цінної персонологічної інформації, що знаходиться в електронному інформаційному просторі, зокрема, у рамках проекту Українського національного біографічного архіву (УНБА), над формуванням якого нині працює Інститут біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України.

Провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук **Світлана Миколаївна Ляшко** виступила з доповіддю *“Національний біографічний словник: до постановки питання”*, у якій зазначила, що в ХХІ ст. наявність у країні національного біографічного словника є важливим показником інтегрованості держави до світової культури. Відтак, першочерговим завданням для науковців України є створення цілісної системи теоретичних та науково-методичних засад щодо його підготовки. С. М. Ляшко обґрунтувала необхідність нових додаткових досліджень із обґрунтування принципів його створення (а саме — державно-територіальний, мовний, хронологічний, джерелознавчий) та проблеми формування критеріїв добору осіб. Їх узгодження дасть змогу обґрунтувати та сформулювати такі основоположні поняття як “національний біографічний словник”, “національна біографія”.

Старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ кандидат історичних наук **Надія Іванівна Любовець** у повідомленні *“Наукова біографія вченого: до історіографії проблеми”* зупинилася на результатах наукової дискусії 60–70 рр. ХХ ст. із приводу сутності наукової біографії вчених у галузі природничих наук і техніки. Н. І. Любовець зазначила, що саме до того часу відноситься методологічне виокремлення галузі наукової біографії, яку раніше не розуміли як самостійну проблему. Вивчення матеріалів дискусії дало можливість автору визначити основні засади наукової біографії вчених, а саме: визнання того, що наукова біографія — проблема комплексна та вимагає співпраці істориків, філософів, психологів, діячів гуманітарних і природничих наук; що існує нерозривний зв'язок методологічних засад наукознавства та наукової біографії вченого

(наукова біографія досліджує людину науки методами самої науки); обов'язковість того, щоб автор наукової біографії вченого був компетентним у галузі тієї науки, або технічного напрямку, до яких належать основні праці вченого; визнання, що біографія вченого має містити такі необхідні компоненти: характеристику основних етапів його життєвого шляху, характеристику епохи, у якій жив вчений, середовища, яке його оточувало, оцінку його досліджень з погляду наукового прогресу та суспільства. Лише дотримання цих принципів засад дає можливість підготовки та написання такої наукової біографії вченого, яка буде цікавою як із погляду історії науки, так і біографістики.

Старший науковий співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук, доцент **Ірина Володимирівна Пасько** виступила з доповіддю *“Наукові школи в контексті історичної біографістики: проблема пріоритетності та спадкоємності”*. Вона зазначила, що фактор визнання пріоритетності конкретних учених у заснуванні наукових шкіл і творенні провідних напрямків науки в Україні суттєво впливає не тільки на розв'язання проблеми формування, становлення та розвитку української науки, а й спрямовує дослідників на адекватне моделювання біограм учених і визначення результатів їхньої діяльності, оцінки її ролі в межах вітчизняного та світового наукового простору. На думку І. В. Пасько, доведення та ствердження належності конкретному вченому новаторства в науковій творчості та діяльності в державній науково-організаційній системі постає пріоритетним завданням історії науки особливо в тій її частині, що пов'язана з біографічною наукою. Здійснена спроба визначити сутнісні ознаки “наукової школи”, основними з яких є наявність ієрархічно структурованого вченого співтовариства, що самовідтворюється в часі й у просторі та реалізовує себе в традиційних для світової науки формах. У вітчизняній історичній біографістиці, наголосила І. В. Пасько, досі немає загальновищого визначення таких явищ як “наукова школа”, “науково-педагогічна школа”, “творча школа”, “наукове товариство”. Розв'язання цього питання важливе як у цілому для істориків науки, так і набуває особливого значення в контексті історичної біографістики, зокрема, у визначенні пріоритетності та спадкоємності конкретних наукових шкіл і їх наукових лідерів в українській науці. На її думку, розробка категорійного апарату досліджень, присвячених науковим школам як певному соціокультурному феномену, відповідає завданням історичної біографістики, основним із яких є засвідчення певних досягнень, одержаних українською наукою, що ста-

ли надійною основою для її подальшого поступу.

Загальний інтерес викликала доповідь завідувача відділу образотворчого мистецтва Інституту української книги НБУВ, кандидата мистецтвознавства **Гліба Миколайовича Юхимця** — *“Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база вітчизняної іконографії”*. Він ознайомив присутніх із метою спільного дослідницького проєкту Інституту біографічних досліджень НБУВ, відділу образотворчого мистецтва Інституту української книги НБУВ та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, спрямованого на створення іконографічної бази даних для електронного Українського національного біографічного архіву. Оскільки сьогодні ще немає повного уявлення про іконографічний потенціал фондів НБУВ, перед учасниками проєкту, насамперед, постало завдання створення сучасної методики, стратегії та тактики іконографічних досліджень фондів, розрахованих на багато років. Ними здійснено значну роботу, що дала можливість визначити найбільш важливі, першочергові з погляду наповнення та новизни фонди: Інституту рукопису НБУВ та Інституту архівознавства НБУВ, що вирізняються наявністю ексклюзивних іконографічних матеріалів. Так, фонд В. Б. Антоновича містить 2,5 тис. фотодокументів, серед яких численні зображення як самого вченого, так і його оточення. Доповідачем було наголошено на необхідності системного опрацювання всіх архівних фондів НБУВ, що передбачає пошук іконографічних матеріалів не за конкретною особою, а за принципом суцільної вибірки всіх наявних іконографічних архівних документів. Г. М. Юхимець звернув увагу присутніх також на те, що бази іконографічних матеріалів не повинні вичерпуватися лише зображеннями особи, а мають містити і її словесні (літературні) описи, відтворення автографів, меморіальних пам’ятників, зображення картин, будинків тощо.

Продовженням теми, порушеної Г. М. Юхимцем, став виступ наукового співробітника Інституту біографічних досліджень **Олени Валентинівни Бугаєвої** з повідомленням *“Інформаційні іконографічні ресурси музеїв та архівів міста Києва: проблема джерел Української іконографії”*. Вона, зокрема, зазначила, що проєкт “Українська іконографія” як системна складова Українського національного біографічного архіву і як самостійний інформаційний ресурс — відкриває унікальні можливості для електронного архівування й одночасно ревізії наявних іконографічних даних у фондах музеїв, архівів, бібліотек, розташованих не тільки в Україні, а й поза її межами (сьогодні лише у Києві існують близько 73 музеїв і понад 20 архівів, що містять іконографічну інформацію). На думку О. В. Бугаєвої, системному вивченню підлягають збережені у фондах архівних і музейних

установ величезні масиви документального та художнього ілюстративного матеріалу, зображень діячів української історії та культури — портрети, словесні (описові) портрети, автографи, фрагменти рукописів, авторських малюнків та інших художніх зображень, печатки, родові герби, екслібриси, нумізматичні вироби, грамоти, нагороди, меморіальні об'єкти — дошки, надгробки тощо.

Молодший науковий співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук **Катерина Аркадіївна Кобченко** у повідомленні *“Студентська біографія як об'єкт дослідження: за матеріалами біографій слухачок Київських вищих жіночих курсів”* наголосила на результативності досліджень історії студентства як важливого соціокультурного феномену та складової студій із історії освіти та науки. На прикладі досліджень історії Київських вищих жіночих курсів вона висвітлила принципи складання колективної біографії студентства, його “групового портрету”, продемонструвала важливість біографічного дослідження студентських років як періоду становлення майбутніх науковців, пошуку ними свого шляху в науці (за біографіями курсисток Н. Полонської-Василенко, В. Козловської, Л. Белової-Кудь та ін.). К. А. Кобченко навела результати компаративних підходів щодо розгляду історії жіночого та чоловічого студентства та їх важливість для гендерних студій з історії.

Значна частина виступів учасників читань була присвячена окремим персоналіям діячів історії та культури. Науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, доцент **Рада Дмитрівна Михайлова** ознайомила присутніх із життєвим шляхом Гертруди Олисави (1025–2107/8) — княжни з роду Пястів, дружини київського князя Ізяслава Ярославича, відзначила її роль у польсько-руських, польсько-італійських стосунках XI ст. та охарактеризувала її внесок у культуру XI ст., яким стала її унікальна книга “Кодекс Гертруди”. Науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат філологічних наук **Леся Григорівна Рева** проаналізувала життєвий і творчий шлях письменника — представника епохи українського бароко кінця XVI – першої половини XVII ст. Кирила Транквіліона Ставровецького. Зокрема, зупинилася на аналізі його найважливіших творів “Зерцало богослов'я” (1618), “Євангліє учительне” (1619), “Перло многоцінне” (1646). Науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, кандидат політичних наук **Сергій Васильович Полтавець** у повідомленні *“Політична концепція А. Киселя як ствердження ягеллонського легітимізму на українських землях у середині*

XVII століття” відзначив, що з політичного погляду слід визнати за А. Кисилем, який не ототожнював себе ні з козацьким князівством, ні з Московщиною, глибоке розуміння потреб та інтересів України. Наголошуючи на тому, що православні та уніати є репрезентами руського (українського) народу він виступав за православно-уніатське об’єднання з тим, щоб руський народ зайняв гідне місце поряд з іншими народами. Молодший науковий співробітник відділу історичних колекцій НБУВ, кандидат історичних наук **Тетяна Анатоліївна Якубова**, у повідомленні *“Рукописні джерела фондів НБУВ як інформаційний ресурс до історичного портрета гетьмана І. Мазепи”* зупинилася на діяльності Івана Мазепи як полководця, його ролі у формуванні козацького військового мистецтва. Старший науковий співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філософських наук **Тетяна Михайлівна Ємець** у виступі *“Постать Володимира Вернадського в роботах українських дослідників”* зазначила, що, не зважаючи на численні дослідження біографії В. І. Вернадського (особливо російськими науковцями), його зв’язок з українською культурою почав аналізуватися лише після здобуття Україною незалежності. Започаткувала цю роботу історик-архівознавець О. Апанович, яка ввела до сфери широкого наукового обігу щоденники видатного вченого доби українських визвольних змагань. З результатами цікавої розвідки виступила **Надія Володимирівна Дяченко**, випускниця аспірантури Національного університету “Києво-Могилянська академія”, яка зосередила увагу на мало відомих сторінках історії Київської духовної академії, пов’язаних із конфліктом, що виник наприкінці 1905 р. навколо Ф. Титова та групи професорів, до якої входив В. Завітневич, що виступила з листом до церковних властей на підтримку свого колеги Д. Богдасhevського. Комплексно розглянувши обставини конфлікту та можливі мотиви написання листа, **Н. В. Дяченко** з’ясувала, що він не був спрямований “проти Ф. Титова”, як прийнято вважати, а став відображенням боротьби передової професури за лібералізацію церковно-освітньої сфери.

Цікавими були повідомлення М. Е. Гончаренка та М. І. Гончаренко, присвячені проблемі біографій архітекторів. Науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології М. Т. Рильського НАН України, кандидат архітектури **Максим Едуардович Гончаренко** підготував повідомлення *“Особливості біографування дослідників архітектури України”*, у якому наголосив, що кожна окрема наукова галузь має свою структуру діяльності, інструментарій, методологічні напрями досліджень. Відповідно до особливостей історико-архітектурної науки, біографування

постатей цієї наукової галузі має своєю відмінністю визначення групи об'єктивних властивостей персональної наукової роботи, зокрема, особистих світоглядних підходів дослідників, методів досліджень, досягнутих результатів тощо. Особливості біографування дослідників архітектури України він розглянув на прикладі біографій В. Д. Антоновича, Г. Н. Логвина, В. В. Чепелика. Науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології М. Т. Рильського НАН України **Марія Іллівна Гончаренко** у виступі *“Біографія як мікроісторія: (на прикладі біографії архітектора)”* розглянула принципи розробки біографічних текстів як мікроісторій, зокрема: відмова від вибіркового подання (цензурування) фактів життєдіяльності, уникнення накладання авторських уподобань, прихильностей тощо, зняття критерію “відомий, маловідомий тощо” при доборі біографованих осіб та ін. За таким підходом написані біографії й укладені не за абетковим принципом, а за часом діяльності (цей принцип укладання біографічних словників уже був запропонований М. І. Гончаренко в доповіді на Других Чишківських читаннях), утворили б те культурологічне поле, де мікроісторії переростали в макроісторію, де розгортався б гіпертекст у порядку: особа — суспільство — історія.

Історик-архівіст, співробітник Державного історико-меморіального заповідника “Лук’янівське кладовище” **Тетяна Гарольдівна Маєр** присвятила свій виступ темі *“Формування архівно-меморіального фонду ДІМ Лук’янівського заповідника як джерела біографічних досліджень”*. Вона дала стислу характеристику архівно-меморіального фонду заповідника, навела приклади окремих особливо цінних документів, що в оригіналах та в електронних копіях зберігаються у фондах Лук’янівського заповідника.

Цікавими виступами, які спричинили дискусію, були виступи **В. М. Тимченка** та **Б. А. Короленка**, присвячені україно-турецьким взаємозв’язкам і взаємовпливам. Так, молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ **Віктор Миколайович Тимченко** у виступі *“Турецька біографістика та її значення для України”* визначив основні принципи турецької біографістики, порівняв її з біографічними традиціями інших держав, що тривалий час включали до свого складу значні українські терени — Росії та Польщі. Молодший науковий співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук **Богдан Анатолійович Короленко** в повідомленні *“Останній кримський хан Шагін-Гірей і Україна: маловідомі джерела до біографії”* висвітлив заключний період життя Шагін-Гірея після його зречення престолу та анексії Кримського ханства Російською імперією в 1783 р. Окрім загальновідомих джерел до біографії Шагін-Гірея він

долучив маловідомі документи українських архівів, зокрема, Центрального Державного історичного архіву у Львові, показав трагічний ментальний конфлікт хана та російської адміністрації. Продовжуючи кримсько-татарську тему, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук Юрій Іванович Зінченко поділився своїми роздумами із приводу політичної біографії діячів кримсько-татарського руху, як складової частини історичної біографістики. Звернув увагу присутніх на необхідності вивчення біографій визначних кримсько-татарських діячів на різних історичних етапах, що дасть змогу, на його думку, більш глибоко висвітлити різні етапи розвитку кримсько-татарського національного руху.

Загалом, **Треті Чишківські читання** ще раз засвідчили велику зацікавленість наукових кіл (як молодих науковців, так і тих, що все мають досвід наукової роботи) проблемами української біографістики. Було підтримано ідею продовжити щорічне проведення читань, але запропоновано надавати кожним черговим читанням більш конкретного проблемно-тематичного спрямування. У результаті ґрунтовного та зацікавленого обговорення проблем розвитку біографічних досліджень учасники зібрання прийняли рекомендацію: для обговорення окремих проблем української біографістики практикувати проведення спільних з іншими науковими установами та осередками науково-методичних семінарів, розширивши практику залучення до них учених наукових установ і навчальних закладів із різних регіонів України.

*Надія Іванівна ЛЮБОВЕЦЬ,
Володимир Іванович ПОПИК*